

SAKIZLI SÂDİK MEHMED B. ALİ VE “SURRETU’L-FETÂVÂ” ADLI ESERİ

Araş. Gör. Ahmet Hamdi FURAT*

ÖZET

Bu makalenin amacı, Sakızlı Sâdik Mehmed b. Ali ile *Surretu’l-Fetâvâ* adlı eserinin fıkıh tarihindeki yerini tespit etmektir. *Surretu’l-Fetâvâ*’nın XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ilim âleminde meşhur olduğu, eserin bu dönemlerde istinsah edilmiş çok sayıda nüshasının kütüphanelerde mevcut bulunmasından anlaşılmaktadır. Sâdik Mehmed, eserini hâkimler için bir el kitâbı olarak yazmıştır. *Surretu’l-Fetâvâ* sadece soru-cevap şeklinde hazırlanmış klasik bir fetvâ mecmuası olmayıp Hanefî mezhebinin temel kitaplarından bu fetvalara mesnet teşkil eden nakilleri de içeren bir eser niteliğindedir.

SADIK MAHMAD B. ALI AL-SAKIZI AND HIS BOOK SURRAT AL-FATAVA ABSTRACT

It is the aim of this article is determine the place of Sadiq Mehmed b. Ali es-Saqizi and his book *Surrat al-Fatawa* in history of Islamic Fiqh. Existence of the many copies from 17th and 18th centuries in the libraries demonstrates that *Surrat al-Fatawa* became famous in these centuries. Sadiq Mehmed wrote his book as a guidebook for judges. This book was not prepared in the form of classical Fatwa books (in question&answer form). Besides, it includes quotations from main sources of Hanafi Madhab.

GİRİŞ

Osmanlı döneminde, mukallid fakihlerin karşılaştıkları şer’î ve hukukî meselelerin hükümlerini fıkıh kitaplarından çıkarmakta zorlanmaları ya da kitaplara ulaşamamaları gibi nedenlerle, onlara kolaylık olması için seyhülislamların ya da fakihlerin verdikleri fetvalar ya kendileri ya da başkaları tarafından toplanmıştır¹. Diğer taraftan bu mecmualarda geçen fetvâlara mesnet

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araş. Gör.

¹ Fahrettin Atar, “Fetva”, *DA*, İstanbul 1995, XII, s. 495.

teşkil eden nakillerin de toplandığı “nukul” ismi verilen kitap yazma geleneği de başlamıştır. Bu geleneğin ilk örneklerinden biri Hanefi mezhebinin on muteber kitabından derlenmiş bir eser olan Musa b. Musa el-Amâsî'nin *Mahzenu'l-Fıkh*'idir². Bu tür eserlerin oluşmasında Osmanlı kadılarının Hanefi mezhebinde muteber olan kavillere göre fetva verme zorunluluklarının yanında, kenar (taşra) müftülerinin fetvâlarına nukûl yazmakla görevli olmaları da etkili olmuştur³.

Makalemizde ele alacağımız Sakızlı Sadık Mehmed b. Ali'nin *Surretu'l-Fetâvâ* adlı eseri, “nukûl” geleneği çerçevesinde hazırlanmış bir eserdir. Burada özellikle Sakızî üzerinde durulacak, daha sonra eseri hakkında bilgi verilecektir.

I. Sakızlı Sâdık Mehmed b. Ali (1059/1649'da sağ)

XVII. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı fakihi olan Sâdık Mehmed b. Ali Sâkızî'nin hayatı ve eserleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Bu durum, Sâdık Mehmed hakkında çağdaş bazı biyografik eserlerde hatalı bilgilerin verilmesine sebep olmuştur. Nisbesinden Sakızlı olduğu anlaşılan Sâdık Mehmed hakkında Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyyetu'l-Ârifin* adlı eserinde, 1059/1649 yılında öldüğü ve *Surretu'l-Fetâvâ* (صرة الفتاوى) adlı eserinin dışında *Bedâyiu's-Sukûk* (بدایع الصكوك) ve *en-Nevâdiru'l-Fıkhıyye fi Mezhebi'l-E'immeti'l-Hanefiyye* (النوادير الفقهية في مذهب الأئمة الحنيفة) adlı iki eserinin daha olduğu bilgileri kayıtlıdır⁴. Bursalı Mehmed Tahir, Sâdık Mehmed'in ölüm tarihini 1099/1687 olarak vermiş ve onun eski Kudüs kâdısı olduğunu belirtmiştir⁵. Kehhâle ise, Sâdık Mehmed'in 1059/1649'da sağ olduğunu söylemiş ama yukarıda geçen iki eseri ona atfetmemiştir.⁶ Zirikli⁷ ve Brockelmann⁸, *Osmanlı Müellifleri*'nden nakille Sâdık Mehmed'in 1099'da öldüğünü ve *Bedayiu's-Sukûk* ve *Nevâdiru'l-Fıkhıyye* adlı eserlerin ona âit olduğunu belirtmişlerdir.

² Şükrü Özen, “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”, *TALİD*, İstanbul 2005, 339.

³ Müftülerin nerenin müftüsü olduğunu belirten bir imza ve ardından mühürden sonra verdiği fetvanın Arapça metni ile hangi kitaptan aldığına dair referansı zikretmesi gerekmektedir Şükrü Özen, 339.

⁴ Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifin*, Beyrut 1339, II, 284.

⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 342.

⁶ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Beyrut ts., IV, 316.

⁷ Zirikli, *el-A'lam*, Beyrut 1410, III, 186.

⁸ Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1943, II, 436; S, II, 648.

Ancak bu eserlerde Sâdik Mehmed'in ölüm tarihinin 1059/1649 veya 1099/1687 olduğu şeklindeki kayıtlar, klasik kaynaklarda yer almamıştır. Nitekim Kâtip Çelebi, onu *el-Fakîh Sâdik Mehmed b. Ali es-Sakızî* şeklinde zikretmiş ve hayatı hakkında başka bilgi vermemiştir⁹. Diğer taraftan *Şekâ'ik zeylini* 1634-35'e kadar getiren Nev'izade Atâî ile 1694 yılına ulaştıran Uşşâkizâde Hasib Efendi'nin eserlerinde de Sâdik Mehmed hakkında kayıt bulunmamaktadır. Onun ölümü ile ilgili olarak çağdaş kaynaklarda verilen bu iki tarih, müellifin *Surretu'l-Fetâvâ* adlı eserinin ferâğ (1059) ve istinsâh (1099) tarihleriyle örtüşmektedir. Bu itibarla ölüm tarihi bu tarihlerle karıştırılmış olmalıdır.

Kaynaklarda *Surretu'l-Fetâvâ*'nın dışında, Mehmed Sâdik'a iki kitap daha atfedilmiştir. Bunlardan *Bedâyi'u's-Sukûk* incelendiğinde, eserin Sakızî'ye âit olmayıp Muhammed Sâdik b. Mustafa b. Tarakçızade ibn Mirza'nın¹⁰ olduğu anlaşılmaktadır¹¹. Diğer eser *en-Nevâdiru'l-Fıkhıyye fi Mezhebi'l-E'immeti'l-Haneftıyye*¹² ise II. Mahmud zamanında yaşayan Hatibzâde Muhammed Sâdik'a âittir¹³. *Osmanlı Müellifleri*'nde¹⁴ Sakızî'nin Kudüs kadısı olarak zikredilmesi de bu şahıs sebebiyledir.

Bu bilgilerin ışığında Sakızlı Sâdik Mehmed hakkında şu şekilde bir yorum yapılabilir. Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn*'unda sadece ismen zikredilen ve hayatı hakkında bilgi verilmeyen Sâdik Mehmed'in Sâkızî nisbesini Sakız Adası'ndaki vazifesi sebebiyle mi, yoksa Sakız'da doğduğu için mi aldığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserinin XVII. yüzyılda çok sayıda istinsah edilmiş olmasına rağmen, yazarı hakkında klasik eserlerde bilgi bulunmaması dikkat çekicidir.

Sakızî, *Surretu'l-Fetâva* adlı eserinde Kütahya kadılığı yaptığını ve bu esnada Ebu's-Su'ud'un bir fetvasını gördüğünü ifade eder¹⁵. Bir başka nüshada

⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'il-Kutub ve'l-Funûn*, Ankara 1941, II, 1078.

¹⁰ Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifin*, II, 284; Zirikî, *el-A'lam*, III, 186; Kehmâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, X, 77.

¹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, nr. 953: talikle 235 varak, 2^b.

¹² Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Tevfik, nr. 151: talikle 375 varak; Esad Efendi, nr. 1037: nesihle 465 varak 2^b.

¹³ Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifin*, II, 357; Kehmâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, X, 75.

¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 342.

¹⁵ سنل ابو السعود العمادي المقني بالديار الرومية عن الشهادة بالشهرة في شرائط الوقف هل يجوز لما في اصله رأيت فتواه بخط الشريف في زمن نيابتي لمحروسه كوثاهية وأخذتها عن متولي الوقف لكرميان السلطان المدفون فيها İstanbul Müftülüğü Nüshası, 322b; Şükrül Özen, 366.

da Mehmed Sâdık'ın Sakız Mahkemesinde kâtip olduğunun ifade edilmesi, hayatı hakkındaki kesin bilgiler arasındadır¹⁶.

II. Surretu'l-Fetâvâ (صرة الفتاوى)

A. Eserin Üslubu ve Muhtevası

Arapça olan *Surretu'l-Fetâvâ*¹⁷, ismi dikkate alındığında *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, *Fetâvâ-yı Hayriye*, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi* gibi fetvaların soru-cevap şeklinde toplandığı bir fetvâ mecmuası olduğu izlenimi vermektedir. Ancak eser gözden geçirildiğinde onun Hanefî mezhebinin klasik kaynaklarından fetvalara mesnet olan hükümlerin nakillerini (nukûl) içerdiği görülür. Eseri gördüğü anlaşılan Kâtip Çelebi, kitapla ilgili olarak "جمعها من كتب الفقه ذكر فيها المسائل الفقهية بنقلها" (*Surretu'l-Fetâvâ*)'yı fıkıh kitaplarından derledi ve orada fikhî meseleleri nakilleriyle işledi" demektedir¹⁸. Bu bağlamda eser, *Nukûl-i Fetâvâ-yı Ali Efendi*, *Fetâvâ-yı Atâullah*, *Fetâvâ-yı Tatarhaniyye*'ye benzemektedir. Eserin giriş bölümünde Sâdık Mehmed, eseri yazış sebebini şu şekilde anlatır:

Fakihleri kulların en hayırlıları yapan Allah'a hamdolsun. Nitekim kıyâmet gününde şefaathane Resulü şöyle demiştir: Allah kim hakkında hayır dilerse, onu dine anlayışlı kılar. "Ona ve diğer büyük nebilere ve velilere salât u selâm olsun. Güçlü Rabbine muhtaç Sâdık Mehmed b. Ali es-Sâkızî şöyle der: Gençliğimden itibaren fikh-ı şerifle uğraşmış mahkemelerde yaşanan olaylarla ilgili müftâ bih meseleleri toplayınca; onları, hâkimlere kolaylık olsun, halk istifade etsin diye Allah'tan büyük bir ecir ve güzel bir hayır dileyerek fikh kitapları şeklinde toplamak istedim. Ve ona "*Surretu'l-Fetâvâ*" ismini verdim. Kim fetva verme konusunda başka bir fikh kitabına ihtiyaç duymak istemezse, onu yazsın (istinsah etsin). İşte Allah'ın yardımıyla maksuduma başlıyorum¹⁹.

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, nr. 622: nesihle 355 varak, fihrist ve matlablı 1a: صرة الفتاوى للكاتب العالم الفقيه صادق محمد بن علي السافري صار كتابا بمحكمة ساقز وجمع الواقعات ورتب علي منوال وكتبه الفقير السيد فيض الله المفتي في السلطنة العلية العثمانية ...

¹⁷ Surre kelimesi, sadın dammıyla kîseye itlâk olunur ki içine akçe ve altun vaz olunur "يقال صر" *Mütercim Asım Efendi, el-Okyanusu'l-Basit fi Tercümeti Kamusi'l-Muhit*, İstanbul 1304, II, 466.

¹⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'il-Kutub ve'l-Funûn*, II, 1078.

¹⁹ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varaka 1^b.

Bu ibâreden, Sâdık Mehmed’in hâkimlerin fetva vermeleri için temel bir başvuru eseri oluşturmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Zira müellif, “eserinin istinsah edilmesi halinde fetva konusunda başka bir fıkıh kitabına ihtiyaç kalmayacağı” iddiasını zikretmektedir. Eserin nüshalarının Osmanlı coğrafyasında pek çok kütüphanelerde oluşu bu iddianın kısmen gerçekleştiğini göstermektedir²⁰.

Sâdık Mehmed, eserini klasik fıkıh kitaplarında olduğu gibi “kitâb”, “bab” ve “fasıl”lara ayırmıştır. Bunların yanında, eserde “mesâ’il” şeklinde müstakil başlıklar da bulunmaktadır. Diğer taraftan “*Bey’u’l-Marîz ve Şirâuhu*”²¹, “*Fi Beyâni Elfâz el-Küfr*”²² gibi sadece konunun belirtildiği başlıklar da vardır. Hanefi, mezhebinin klasik tertibi üzere yazılan eserde 92 bölüm bulunmaktadır.

Surretu’l-Fetâvâ’da *ibadât* ile ilgili konular sadece 20 varak kadar yer tutmaktadır. Bu kitabın onda birlik bölümünden daha azdır. Aynı zamanda *ukûbat* bölümü ile ilgili ancak on varaklık malumat bulunmaktadır. Eserde ağırlık muamelat konuları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda *nikah* (17 varak), *talâk* (9 varak), *bey’* (15 varak), *icâre* (9 varak), *vediâ* (9 varak), *rehn* (7 varak), *kefâlet* (10 varak) gibi konular önemli yer tutmaktadır. Diğer taraftan gayr-i Müslimlerle ilgili “*Bâbu’l-Mehr ve Nikâhi’r-Rakîk ve’z-Zımmî*”, “*Fasl fi vakfi’n-Nasârâ ve’l-Yehûd*” isimli bölümlerin de kitapta müstakillen ele alınması müellifin yaşadığı Sakız adasının gayr-i Müslim nüfusa sahip bir ticaret merkezi olmasının bir yansıması olarak düşünülebilir.

²⁰ Bk. elinizdeki çalışmada, eserin nüshaları bölümü.

²¹ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 140^a.

²² Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 337^a.

Kitâbu't-Tahâre	1a	Mesâ'ilu'l-Ayb	132a
Kitâbu's-Salât	5b	Mesailu'l-Bey' ve'l-Gabn	135a
Bâbu Salati'l-Cum'a ve'l-İdeyn	12b	Mâ Yedhulu'l-Bey'	140a
Fasl fi's-Şehîd ve'l-Kabr	13a	Bey'u'l-Marîz ve Şirauhu	140a
Bâbu'l-Misâfir	14b	Mesâilu'd-Delâ'il	141b
Kitâbu'z-Zekât	16b	Mesâ'ilu'l-bey'i'l-mekrûh ve't-tes'ir	143a
Kitâbu's-Savm ve Sadakati'l-Fitr	20a	Mesâ'ilu'l-İstibra ve Halli mâyüşterâ	
Kitâbu'l-Hacc	20b	bid-Derahim el-Magsûbeti	144b
Kitâbu'l-Cihâd	26b	Bâbu's-Selem	145a
Kitâbu'n-Nikâh ve'l-Vefî ve'l-Küfüvv	34a	Kitabu's-Şuf'a	146a
Bâbu'l-Mehr ve Nikâhi'r-Rakîk ve'z-Zimmî37a		Kitabu'l-Hibe	150a
Bâbu'l-Muharemât	40a	Babu Hibeti'l-Mariz	154a
Fasl fi'r-Radâ'	40a	Kitabu'l-İcâre	155a
Kitâbu't-Talâk	41a	Babu'l-Ecîr	164a
Bâbu'r-Ric'a	44b	Kitabu'l-Âriye	174a
Bâb fi't-Talâki'l-Marîz ve'l-Hul'	46a	Kitabul'-Vedî'a	178b
Bâbu'l-Hidâne	47b	Kitabu'r-Rehn	187a
Bâbu'l-İdde ve'l-Halveti's-Sahihâ		Kitabu'l-Gasb	194b
ve'l-Innîn	50b	Kitabu'l-İkrah	206a
Bâbu'n-Nafaka	55a	Kitabu'l-Hacr ve'l-Me'zun	208b
Kitabu'l-Eymân	59a	Faslu fi Bulûgi'l-Gulam ve'l-Câriye	212b
Kitabu'l-Hudûd	62a	Kitabu'l-Vekalet ve'r-Risale	213a
Babu Haddi's-Şirb	61b	Mesailu'r-Resul ve'l-Memur	221b
Bâbu Haddi'l-Kazf	62a	Kitabu'l-Kefâle	224b
Bâbu't-Ta'zir	63b	Kitabu'l-Havâle	234a
Kitabu's-Serika	66a	Kitabu'l-Mudârabe	236b
Babu Kat'l't-Tarik	67b	Kitabu's-Şerike	241a
Kitabu'l-İtak	68a	Kitabu'l-Kisme	248b
Kitabu'l-Lakîf	72b	Kitabu'l-Müzâra'a	251b
Kitabu'l-Lukata	73b	Kitabu'l-Müsâkat	254a
Kitabu'l-Âbîk	74b	Kitabu'd-Da'va	269b
Kitâbu'l-Mefkûd ve'l-Gâ'ib	76a	Babu Da'va'r-Reculeyn	269b
Kitâbu'l-Eşribe	77b	Fasl fimen yekûnu hasmen ve men lem	
Kitâbu'z-Zebâ'ih	77b	yekun 270a	
Kitâbu'l-Udhiye	79b	Kitabu'l-Mûdayenât	274a
Kitâbu's-Sayd	83a	Kitabu'l-İkrâr	280b
Kitâbu'l-Cinâyât	86b	Babu ikrari'l-marîz marazi'l-mevt	288a
Bâbu Cinâyeti'l-Behîme	92b	Kitabu's-Şehâdât	289a
Fasl fi'l-Cinâye 'alâ Behîme	94b	Bab men tekabbele ve men la tekabbele	296a
Bâbu Da'va'l-Katl ve Şehâdeun fihi	96a	Babu's-şehâde 'alâ's-şehâde	300b
Kitabu'd-Diyât Babu'l-me'âkil		Kitabu'l-Kada	301b
mâyucibu'l-kisâs ve mala yucibihi	96b	Kitabu's-Sulh	310b
Fasl fi's-Şicac	99a	Babu'l-Velâ	316a
Bâbu'l-Kasâme	101b	Mesailu's-Şetta	318a
Kitâbu'l-Vakf	106a	Kitabu'l-Hazr ve'l-İbâha	323b
Fasl fi vakfi'n-Nasâra ve'l-Yahud	114a	Kitâbu'l-Vasâyâ	329b
Kitâbu'l-Buyu' ve'l-İkâle	115a	Fi Beyani'l-Elfazi'l-Küfr	337b
Bâbu'l-Bey'i'l-Fâsid ve'l-Bâtıl	118a		
Babu'l-İstihkâk ve Bey'i'l-Vefâ'			
	125a		

Eserin hâkimlere el kitabı olarak yazılması sebebiyle *Kitâbu’l-Kadâ* bölümü de ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde nakillerin yanında caizdir-caiz değildir tarzında bilgiler verilmiştir. Bu bahisteki bazı matlablar şunlardır:

Kâdının kâdiyken ve azlinden sonraki kavli arasındaki fark	فرق في قول القاضي وهو القاضى وبعد عزله
Fukahânın ihtilaf ettiği şeyler üzerinde kâdi hüküm verirse geçerlidir, bir başka kâdının onu iptal hakkı yoktur	كل شئى اختلف فيه الفقهاء فقضى فيه القاضي نفذ وليس لقاض آخر إبطاله
Kâdının isyancıya hücumu caizdir	يجوز للقاضي الهجوم على المتمرّد
Muhzır ücreti	أجرة المحضّر
Kadılık rüşvetle alınmışsa hükümleri yerine getirilmez	إذا أخذ القضاء بالرشوة لا ينفذ أحكامه
Şayet kadı üzerinden 15 yıl geçmiş davayı dinlerse	لو سمع القاضي دعوى مضى عليها خمسة عشر سنة

Sâdik Mehmed’in eserinde meseleleri işleyiş usulü birbirinden farklıdır. Bazı meselelere, konuyu tarif veya bölümlerini izahla başlamayı²³ bazılarına ise konunun tâli bir parçasıyla girmeyi tercih etmiştir²⁴.

Mesâ’ilu’s-Şettâ yani muhtelif meseleler adlı bölüm “ ما يدخل الجنة من “هل العنب أفضل من التين”, “Cennete girecek hayvanlar”, “الحويان daha üstün müdür?”, “هل يجوز رؤية الله في المنام”, “Allah’ı uykuda görmek caiz midir? şeklinde halkın sorabileceği ilginç sorulara cevapları içermektedir.

b. Eserin Yazma Nüshaları

Kütüphane katalogları üzerine yaptığımız çalışmalarda *Surretu’l-Fetâvâ*’nın müellif nüshasına rastlayamadık. Fakat elimizde eserin telif tarihine (1059) yakın bir takım nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshalardan bazıları tarih sırasına göre şunlardır:

²³ Mesela *Kitabu’l-Hacc*: (هو زيارة مكان مخصوص في زمان مخصوص....), *Bâbu Haddi’l-Kazfi* (هو (الصلح على ثلاثة أضرب), *Kitâbu’s-Sulh* (كحد الشرب كمية

²⁴ Mesela: *Kitâbu’t-Talâk* [إذا وصل إليك فانت (طالق فوصل إليك فانت كذا فما لم يصل لا تطلق)], *Kitabu’s-Salât*: (.. ولو أوصى أن يصلي عليه فلان ..).

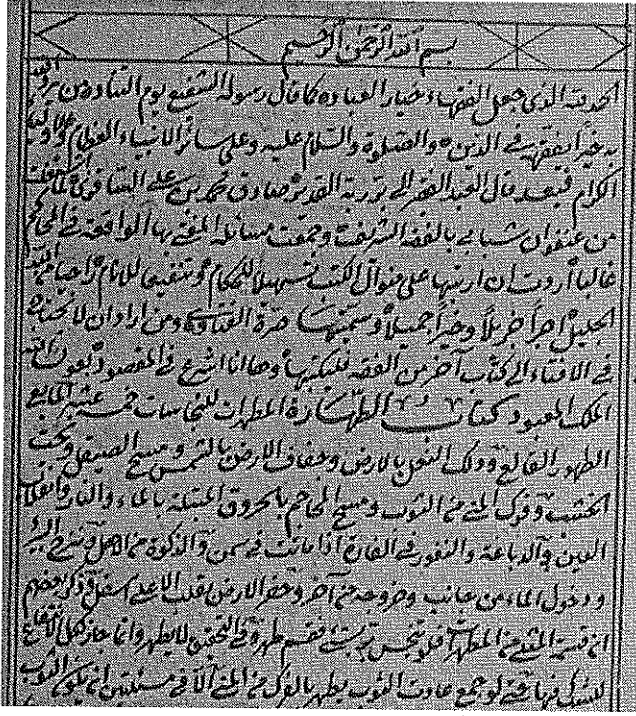
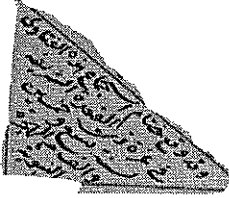
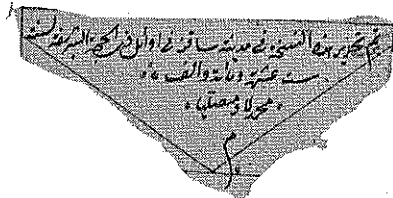
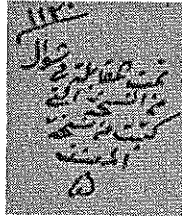
1. H. Hüsnü Kütüphanesi, nr. 327: nesihle 292 varak, fihrist ve matlablı, bölüm başlıkları kırmızı ile. İstinsahı İbrahim b. Ebu'l-Müslim tarafından, 1082 tarihinde Kayseri'de.
2. Yeni Cami Kütüphanesi, nr. 619: talikle 285 varak, fihrist ve matlablı, bölüm başlıkları kırmızı ile. İstinsahı Mehmed el-Kutrî tarafından 11 Rebiülevvel 1082'de Mısır'da.
3. Yeni Cami, nr: 623: talik ve nesih karışık hatla 353 varak, fihrist ve matlablı. bölüm başlıkları kırmızı ile. İstinsahı Receb 1099'da. Eserin başlığı: *Kitabu Surreti'l-Fetâvâ fi'l-Fıkhı'l-Hanefi*.
4. Ayasofya, nr. 1540: nesihle 253 varak, fihrist ve talikli, başlıklar kırmızı ile. İstinsahı Habib b. Mahmud tarafından 1110'da.
5. Esad Efendi, nr. 797: nesihle 314 varak, fihrist ve talikli, başlıklar kırmızı ile. İstinsahı Hüseyin b. Mustafa tarafından 25 Rebiülahir 1128 Cuma günü.
6. Hamidiye Kütüphanesi, nr. 589: nesihle 374 varak, fihrist ve matlablı başlıklar kırmızı ile. İstinsahı Hüseyin b. Mustafa tarafından 21 Muharrem 1129'da.
7. Fatih, nr. 2336: nesihle 431 varak, fihrist ve matlablı, matlablar ve kitap isimleri kırmızı ile istinsah tarihi 1119.
8. Hacı Beşir Ağa, nr. 314: nestalikle 343 varak. İstinsahı, Zilhicce 1110 Sakız'da, mukabele kaydı: Şevval 1120.
9. İzmir Kütüphanesi, nr. 273: nesihle 315 varak, fihrist ve matlablı, bölüm başlıkları kırmızı ile. İstinsahı Abdullatif b. Mahmud Ağa Başı tarafından Safer 1132'de Musul'da.
10. H. Ali Paşa Kütüphanesi, nr: 403: nesihle 372 varak, fihrist ve matlablı, başlıklar kırmızı, İstinsahı 1134'de Musul'da.
11. Esad Efendi, nr. 798: talikle 406 varak, fihrist ve matlablı, istinsah veya ferağ kaydı yok.
12. Çelebi Abdullah Efendi, nr. 150: nestalikle, fihrist ve matlablı, . istinsah veya ferağ kaydı yok.
13. Yeni Cami, nr. 622: nesihle 355 varak, fihrist ve matlablı. İstinsahı: İstanbul'da Müftü Feyzullah tarafından.

Bizzat gördüğümüz bu nüshaların yanında eserin çeşitli kütüphanelerde de çok sayıda nüshası bulunmaktadır²⁵.

c. Eserin En Değerli Yazma Nüshası

Sâdik Mehmed’in 1059/1649 yılı Zilka’desinin ilk günlerinde bitirdiği *Surretu’l-Fetâvâ*’nın günümüze ulaşan nüshalarından en kıymetlisi, Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi’ndeki 314 numaralı yazmadır. Zira bu yazmada müellifin nüshasından istinsah edilen nüshayla karşılaştırıldığına dair 1120/1708 tarihli bir mukâbele kaydı bulunmaktadır. Bu nüshanın ferağ kaydı “bu fetvaların toplanması 1059 Zilka’de’si’nin ilk günlerinde bitirildi”; istinsah kaydı “bu nüshanın yazımı 1120 Zilka’desinin ilk günlerinde Sakız şehrinde tamamlandı”; mukâbele kaydı ise “Mukabelesi musannifin nüshasından istinsah edilmiş bir nüshadan tamamlandı” şeklindedir. Eserin girişi, ferağ, istinsah, mukabele kayıtları şu şekildedir:

²⁵ Eserin bazı yazma nüshaları için bk. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 hk 4814; Adıyaman, nr. 2732; Revan Köşkü, nr. 8216; İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 314; Kayseri Raşid Efendi, nr. 1830; III. Ahmed Kütüphanesi, nr. 8215; Kütahya Tavşanlı Zeytinolu İl Halk Kütüphanesi, nr. 270; Koca Ragıp Paşa, nr. 1518; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 15242, 5372; Tire Kütüphanesi, Diğer Vakıflar, nr. 1162; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Arapça 2184, 2185, 5462; Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 5602, 5603, 5604, 5605, 5606; Hacı Selim Ağa, nr. 1168; Edirne Selimiye Kütüphanesi, nr. 917; Amasya Bâyezid Kütüphanesi, nr. 4840; Mektebetu’l-Harem eş-Şerif, nr. Âmm 1964 (Abdullah b. Abdurrahman el-Muallimi, *Mu’cemu’l-Müellifi Mahtutat Mektebeti’l-Harem el-Mekke eş-Şerif*, Riyad 1996, s. 299); Mektebetu’l-Evkâfi’l-Amme, Musul, nr. 8/1 (Salim Abdurrezzâk Ahmed, *Fihristu Mahtutat Mektebeti’l-Evkaf el-Amme fi’l-Musul*, VII, 38); *Fihristu Kutubi’l-Arabiyye’l-Mevcude bi’l-Kütüphane el-Hidiviyye*, III, 77;

Hacı Beşir Ağa, nr. 314; Surretu'l-Fetâvâ, 1^b, Giriş BölümüHacı Beşir Ağa, nr. 314;
Surretu'l-Fetâvâ, 343^a Ferağ KaydıHacı Beşir Ağa, nr. 314;
Surretu'l-Fetâvâ, 343^a İstinsah KaydıHacı Beşir Ağa, nr. 314;
Surretu'l-Fetâvâ, 343^a Mukabele Kaydı

b. Eserin Kaynakları

Eserde, yukarıda izâh edilen şekilde bir girişten sonra, meselenin bölümleri hakkında klasik Hanefi kaynaklarından nakiller sıralanmıştır. Sakızî, nakillerini belli bir sıraya göre yapmadığı anlaşılmaktadır. Mesela, Kitabu’t-Tahare bölümüne *el-Eşbah*’dan²⁶, Kitâbu’s-Salât’a *Fethu’l-Kadîr*’den²⁷, Babu Haddi’ş-Şirb’e *Mülteka’l-Ebhur*’dan nakillerle başlamıştır²⁸. Hiçbir değişiklik olmadan yapılan bu nakiller, bazen yarım sayfalık uzun alıntılar halindeyken, bazen de her biri bir-iki satırlık alıntılar şeklindedir. Sâdik Mehmed, naklin bitiminde nakli yaptığı kitabı ve bölümü Serahsi’nin Muhit’inin hacc bölümünden “min hacci *Muhîtu’s-Serahsi*”²⁹, Bezzaziye’nin Sulh bölümünden “min Sulhi’l-Bezzâziye”³⁰ şeklinde belirtmektedir. Ancak naklettiği yeri daha ayrıntılı olarak verdiği de görülür: (Mesela: Bezzaziye’nin Salat bölümünden Kitabu’s-Salat’tan hemen önce “*Min Salati’l-Bezzaziye kubeyli Kitabî’s-Salât*”³¹).

Eserde klasik Hanefi literatürünün temel kaynaklarının kullanıldığı görülmektedir. Diğer mezheplerin kitaplarından nakillere rastlanmamıştır. Yukarıda müellifin, işaret edildiği gibi özellikle muamelat ile ilgili konularda müftâ bih görüşleri toplamakta, ibâdat ve ukubât ile ilgili bahislerden daha başarılı olduğu söylenilebilir.

Müellifin eserinde nakiller yaptığı bazı kaynaklar Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi 314 numaralı yazmadaki geçtikleri yerler ile birlikte şu şekildedir. Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî (ö.373/983), *Hizânetü’l-Fıkh ve Uyûnü’l-Mesâ’il*, 310^b; Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsî (ö.438/), *Muhîtu’s-Serahsî*, 20^a, 24^a, 41^a, 41^b; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ûd Begavî (ö.516/1122), *Edebü’l-Kâdî Mine’t-Tehzib*, 77^a; İmam Tahir b. Ahmed el-Buharî (ö.542), *Hizânetü’l-Fetâvâ*, 40^a, 41^b, 42^b, 43^a, 303^b; Ebü'l-Fazl Rükneddin Abdurrahman b. Muhammed b. Emirveyh Kirmânî, (ölm.543/1149), *Cevâhirü’l-Fetâvâ*, 20^b, 39^b, 60^b, 61^a, 77^a, 304^a; Ebü'l-

²⁶ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 1^a

²⁷ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 5^a

²⁸ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 61^a

²⁹ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 20a

³⁰ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 40^b.

³¹ Hacı Beşir Ağa, nr. 314: varak 4a

Mehâsin Fahrüddin Hasan b. Mansur b. Mahmud el-Özkendî el-Fergânî (ö.592/1196), *Fetâvâ-yı Kâdihân* (el-Hâniye şeklinde), 19^b, 40^a, 40^b, 41^b, 42^a, 42^b, 43^a, 43^b, 44^b, 45^b, 46^a, 60^b, 61^a, 61^b, 79^b, 303^a; Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî (ö.587/1191), *Bedâyi'u's-Sanâyi'*, 22^a; Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebi Bekr Merginânî (ölm.593/1197), *Fusulu'l-Îmâdî*, 40^b, 60^b, 77^b, 300^a, 304^a; Burhanüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz (ö.616/1219), *el-Muhîtü'l-Burhani fi'l-fikhi'n-Nu'mani*, 61^a, 311^a; Nizamuddin b. Burhaneddin el-Merginânî (ölm.670), *Cevâhiru'l-Fıkh*, 2^a; Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdud Mevsilî (ö.683/1284), *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, 314^b; Muzafferuddin Ahmed b. Ali el-Bağdadî İbnü's-Saatî (ö.694/1295), *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Nehreyn* 61^b, 303^a; Ebü'l-Berekât Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî (ö.710/1310), *Kenzü'd-Dekâ'ik*, 24^a, 301^b; Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen Zeyla'î (ö.743/1342), *Tebyiniü'l-Hakâ'ik fi Şerhi Kenzi'd-Dekâ'ik*, 299^b; Ebu Muhammed Muhyiddin İbn Ebi'l-Vefa Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, (ö.775/1373), *el-Hâvi fi Beyâni Âsâri't-Tahavî*, 40^b; Mahmud b. Ahmed b. Mesud el-Konevî (ölm.777/1375), *Bugyetu'l-Kaniyye fi'l-Fetâvâ*, 40^b, 42^b, 44^b, 300^a; Alim b. el-A'lâ el-Ensari ed-Dihlevî (ö.786/1384), *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, 19^b, 23^a, 42^a, 45^a, 303^b, 305^a; Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud b. Ahmed Bâbertî (ö.786/1384), *el-İnaye fi Şerhi'l-Hidâye*, 300^b; Ebu Bekr b. Ali b. Muhammed ez-Zebidi Haddad (ö.800/139), *es-Sirâcü'l-Vehhâc*, 300^a, 305^b; İmam Hafızüddin Muhammed b. Muhammed b. Şihab (ö.827), *Bezzâziye fi'l-Fetâvâ*, 21^a, 39^b, 40^b, 42^b, 45^b, 60^b, 299^b, 301^a, 302^b, 303^a; el-Hamîdî (ölm.860/1456), *Câmiu'l-Fetâvâ*, 300^a, 313^b; Bedreddin Mahmud b. İsmail b. Kadî Simavna (ölm.1420), *Câmi'u'l-Fusûleyn*, 41^b, 42^b, 77^b, 299^b, 303^b, 304^a, 305^a; Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümmam (ö.861/1457), *Fethu'l-Kadîr*, 22^b, 23^b, 42^a, 43^a, 60^b; Muslihüddin Hafız-ı Kütüb Musa b. Musa Amâsî (ö.938/1531), *Mahzenü'l-fıkh*, 303^a; İbn Nüceym el-Mısrî (ö.970/ ...), *Bahru'r-Râ'ik*, 23^b, 40^a, 40^b, 45^a, 46^a, 303^a; *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 2^a, 3^a, 3^b; Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Heitemî (ö.974/1567), *el-Fetâvâ'l-Kübrâ'l-Fıkhıyye*, 41^a.

SONUÇ

17. yüzyılda yaşadığı ve Sakız Mahkemesinde kâtip olduğunu bildiğimiz Sakızî'nin *Surretu'l-Fetâvâsı* yukarıda ifade edildiği gibi hâkimlere el kitabı olarak hazırlanmış, fetvâlara mesnet teşkil edecek nakilleri içinde bulunduran bir eserdir. Hanefî mezhebinin klasik tertibi üzerine hazırlanan eser, müellifine âit orijinal bilgileri içermese de 17. yüzyılda çok sayıda örneğine rastlanan *menkul fetvâ mecmuaları*³² (mesela Esiri Mehmed Efendi'nin (ö. 1092/1681), Mecmua-i Fetâvâ; Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi (1098/1687), Fetâvâ-yı Ankaravî) arasında Osmanlı fıkıh literatüründe arasındaki yerini almaktadır.

³² Şükrü Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, 335- 373.